

Pakt Ribbentrop-Mołotow

Jacek Trajdos

Słowo wstępne.

Od czasu wojny polsko-radzieckiej 1920 roku i ustanowionego 18 marca 1921 traktatu ryskiego stosunki na wschodniej granicy były mocno ochłodzone. Dnia 9 lutego 1929 roku na mocy podpisanego w Moskwie protokołu ZSRR wyrzekł się przemocy w stosunkach międzynarodowych i oświadczył, że nigdy nie posunie się już do aktów agresji wobec swoich zachodnich sąsiadów. Jakże nieprawdziwa była to deklaracja. Dodatkowo dnia 25 lipca 1932 roku zawarto w Moskwie pakt nieagresji między Polską a ZSRR, którego ważność miała trwać do roku 1945. Podpisanie tajnego protokołu 23 sierpnia 1939 roku i wkroczenie 17 września Armii Czerwonej do Polski było całkowitym pogwałceniem tego paktu. W Sowietach zawsze istniała wrodzona nienawiść do Polski, a dobrosąsiedzkie stosunki były tylko tymczasowym pozorem¹.

W 1938 roku nikt na świecie jeszcze nie wiedział jakie będą dalsze działania Adolfa Hitlera. Zanim zapadły najważniejsze decyzje, przez długi czas nawet on sam był niezdecydowany, ponieważ wiele możliwości stało przed III Rzeszą otworem. Na początku 1939 roku rząd brytyjski informował sojuszników, że Hitler odłożył na później ekspansję na wschód. Teraz miała nastąpić ofensywa na zachodzie Europy. Wielka Brytania widziała możliwość zachęty przez Niemcy Włoch do wojny z Francją. Gwałtowna kampania włoska, mająca na celu odebranie Francji kilku ziem mogła stać się pretekstem do wojny. Istniało także zagrożenie atakiem na Holandię, a nawet nalotu powietrznego na samą Anglię. Możliwości było wiele, jednak nikt nie spodziewał się agresji Niemiec na Polskę. Chwile napięcia spotęgował fakt zajęcia Pragi 15 marca 1939 roku, po którym ostatecznie została zlikwidowana Czechosłowacja. W wyniku tak narastającego zagrożenia 31 marca 1939 roku Wielka Brytania udzieliła słynnej gwarancji pomocy Polsce, Rumunii i Grecji. Wspomniane zobowiązanie miało na celu ostrzeżenie Hitlera przed dalszymi działaniami zbrojnymi w Europie. Konsekwencją dalszej ekspansji III Rzeszy w głąb Europy miała stać się otwarta wojna z Anglią².

Dyplomacja Adolfa Hitlera.

W październiku 1938 roku, a następnie w marcu 1939 Hitler zażądał od Polski oddania Wolnego Miasta Gdańska oraz pozwolenia na budowę autostrady przez Pomorze. Wódz III Rzeszy liczył na porozumienie i neutralność II Rzeczypospolitej w przypadku konfliktu z państwami zachodu. Kiedy jednak okazało się, że warunki te nie są możliwe do spełnienia, Hitler w porozumieniu ze Stalinem wydał rozkaz ataku na Polskę. Ostatnią próbę pozyskania Polski dla swoich planów Hitler podjął w czasie rozmowy z polskim ministrem spraw zagranicznych Józefem Beckiem w Berchtesgaden na początku stycznia 1939 roku. Powodem była chęć tymczasowego odgródzenia się od potęgi Radzieckiej. W rozmowie zapewniał

¹ J. Łojek, *Agresja 17 września studium aspektów politycznych*, Warszawa 1990, s. 19, 22

² A. Bergman, *najlepszy Sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Londyn 1987, s. 7-8

o bezpieczeństwie Polski i zgodności wspólnych interesów. Interesująca oferta przewidywała natomiast wymianę ziem na Ukrainie w zamian za możliwość budowy wspomnianej autostrady oraz oddanie Gdańska w ręce Niemców³. Tak czy inaczej rozwiązanie byłoby jedynie tymczasowe, ponieważ Hitler po zwycięstwie odniesionym w Europie Zachodniej i tak uderzyłby na wschód. Nie była to pierwsza taka propozycja, na współdziałanie przeciw Rosji za władzę na Ukrainie nie godził się już wcześniej marszałek Piłsudski. Polska pragnęła pokojowych stosunków ze wszystkimi sąsiadami i nie zamierzała sprzymierzać się z jednym za cenę konfliktu z drugim mocarstwem⁴.

Gdy Hitler ostatecznie zrozumiał, że Polska nigdy nie zgodzi się na takie warunki, jedyną słuszną drogą wydał się sojusz ze Stalinem. Historia pokazała, że rzeczywiście w przeciągu kilku miesięcy Rosja okazała się być chętnym partnerem podzielenia się Polską z Niemcami⁵. W takiej sytuacji zapewnienie sobie życzliwości Stalina było Hitlerowi niezbędne aby postawić Polskę w całkowicie beznadziejnej sytuacji. Wódz III Rzeszy miał w planach także agresję na Francję, musiał więc pozyskać sojusznika, zdawał sobie sprawę, że walka na dwa fronty, bez poparcia innych mocarstw będzie niezwykle ryzykowna⁶.

Niemiecko-sowieckie stosunki polityczne.

Cztery dni po kategorycznej odmowie współpracy ze strony polskiej Hitler wydał rozkaz przygotowań do wymarszu na wschód. Wódz wydał dyrektywę, w której zaznaczył, że siły niemieckie mają być gotowe do ataku po 1 września. W tym czasie nastąpiło także wzmocnienie stosunków dyplomatycznych z Rosją. ZSRR nie popierał ideologii faszyzmu, jednak naród sowiecki chciał żyć w pokoju z Niemcami, więc uważał rozwój stosunków niemiecko-sowieckich za leżący w interesie obu krajów. Państwa prowadziły zupełnie inną politykę, nie popierały swoich poglądów, ale dla uzyskania obustronnych korzyści były w stanie nawiązać porozumienie⁷. Stalin od początku obawiał się konsekwencji IV rozbioru polski, w wyniku którego Związek Radziecki graniczyłby z krajem, którego dynamizm i siły wojskowe były znacznie większe niż sowieckie. Dla Sowietów była to jednak jedyna słuszną drogą. Stalin utwierdził wszystkich, w tak zwanej mowie kasztanowej, że zależy mu na poprawie stosunków z Niemcami. Całkowicie pewna inicjatywa zbliżenia była od tego momentu konsekwentnie wprowadzana w życie, podczas gdy Hitler jeszcze się wahał.

³ Więcej na ten temat można znaleźć w publikacji Piotra Zychowicza, *Pakt Ribbentrop-Beck*.

⁴ A. Bergman, *najlepszy Sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Londyn 1987, s. 8-9

⁵ A. Bergman, *najlepszy Sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Londyn 1987, s. 9

⁶ M. Kornat, *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow*, Warszawa 2002, s. 449-450

⁷ Z historii wiemy, że nie był to trwały sojusz, świadczy o tym chociażby późniejszy plan *Barbarossa*.

W sytuacji, gdy Francja i Wielka Brytania zobowiązały się przystąpić do wojny z Niemcami jeśli te zaatakowałyby Polskę, Stalin nie przyjmując żadnych zobowiązań mógłby pozostać neutralny. Taka sytuacja wydawała się dla Sowietów niezwykle korzystna. Hitler zaryzykowałby konflikt z zachodem tylko w przypadku gwarancji bezpieczeństwa ze strony Rosji, dlatego Stalin był chętny do współpracy. Berlin chciał wykorzystać dobre chęci ze strony sowieckiej wiedząc, że tak duży sojusz nakłoni przeciwników do ustępstw. Minister praw zagranicznych ZSRR Wiaczesław Mołotow oprócz ogólnej rozmowy niemiecko-sowieckiej na temat normalizacji wzajemnych stosunków otrzymał też bardzo atrakcyjną i konkretną propozycję anglo-francuską sojuszu przeciw ewentualnej agresji niemieckiej. Mołotow jednak wysunął zbyt duże żądania w stosunku do Państw Zachodu. Rząd Brytyjski zaczął się zastanawiać, czy nie zerwać rokowań. Niebawem stanowisko Mołotowa zwróciło się ostatecznie ku Niemcom⁸.

Sprawy mocno posunęły się naprzód w dniu 28 czerwca 1939 roku. W czasie rozmowy, przedstawiciele mocarstw zatrzymali się nad dawnym traktatem niemiecko-radzieckim o „przyjaźni i neutralności” z dnia 24 kwietnia 1926 roku. Stwierdzili, że układ ten właściwie nie wygasł i po pewnych korektach mógł być podstawą do podjęcia nowego porozumienia. Podjęto wtedy tematykę „stref wpływów”⁹.

W przededniu paktu.

11 sierpnia 1939 roku zapadła ostateczna decyzja. Niemcy byli gotowi oddać część Polski Związkowi Radzieckiemu. Rozmowy Kremla z Wielką Brytanią i Francją zostały przerwane. 16 sierpnia, niedługo po otrzymaniu wiadomości o zgodzie Mołotowa na jego przyjazd do Moskwy, Ribbentrop wysłał dokument przewidujący 25 lat paktu nieagresji oraz informację, że atak na Polskę nastąpi lada dzień. 19 sierpnia, w Berlinie został podpisany ważny układ handlowy zacieśniający stosunki obu mocarstw. Hitlerowi bardzo zależało na czasie, chciał jak najszybciej podpisać dokumenty i nie dbał o późniejsze dotrzymanie obietnic. Pakt nie miał na celu umocnienia pokoju. Hitler po zdobyciu Polski miał w planach agresję także na Związek Radziecki, natomiast Stalin czekał, aby Niemcy uwikłały się w wojnę, samemu pozostając neutralnym, by potem zgarnąć większą część łupów¹⁰.

⁸ A. Bergman, *najlepszy Sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Londyn 1987, s. 15-24

⁹ J. Łojek, *Agresja 17 września studium aspektów politycznych*, Warszawa 1990, s. 30-31

¹⁰ A. Bergman, *najlepszy Sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Londyn 1987, s. 24-42

Pakt Ribbentrop-Mołotow.

W nocy 23 sierpnia 1939 roku w Moskwie, przy okazji podpisania "Paktu o nieagresji pomiędzy Rzeszą Niemiecką i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich", pełnomocnicy Niemiec i ZSRR - Ulrich Friedrich Willy Joachim Ribbentrop, minister spraw zagranicznych III Rzeszy, członek NSDAP, oraz Wiaczesław Michajłowicz Mołotow Przewodniczący Rady Komisarzy Sowieckich przedyskutowali w tajnych rozmowach sprawę granicy ich obopólnych stref interesów w Europie Wschodniej. Ich wynikiem było podpisanie tajnego protokołu. Wtedy została przypieczętowana wspólna decyzja Rosjan oraz Niemców o rozpoczęciu drugiej Wojny Światowej oraz IV rozbiórce Polski. Hitler miał więc sojusznika, z którym rozpoczynał wojnę i nie musiał się bać porozumienia Zachodu z ZSRR. Mógł przy minimalnym ryzyku zrealizować plan ataku na Polskę, który został opracowany już w kwietniu. Stalin natomiast zyskał przyczółek do planowanego ataku na Europę. Mógł także stworzyć na polskich ziemiach organizacje prokomunistyczne legitymujące jego poczynania oraz doprowadzić do zagłady Polski, która była istotną przeszkodą w komunistycznym podboju imperialistycznej Europy. Polskę łączyły wtedy umowy sojusznicze z Wielką Brytanią oraz Francją. W dniu 27 sierpnia kopia tajnego protokołu do paktu była już znana ministrowi spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Edwardowi Frederickowi Lindley Woodlord 1. hrabiemu Halifax. Brytyjczycy otrzymali go od Amerykanów. Ambasador USA w ZSRR Charles Eustis "Chip" Bohlen otrzymał go zaś od niemieckiego antyfaszysty Hansa-Heinricha Herwartha von Bittenfelda - sekretarza ambasadora niemieckiego w Moskwie Friedricha-Wernera Grafa von der Schulenburga. Dzień później o protokole wiedzieli już wszyscy, ale nie Polska. Co więcej Brytyjczycy oraz Francuzi w przededniu wojny przekonywali Polaków, aby opóźnili mobilizację i przyjęli warunki Niemców, wprowadzając dezorganizację i chaos w przygotowaniach do odparcia ataku. Te działania, oraz zatajenie treści tajnego protokołu do paktu, przyczyniły się do szybszej klęski militarnej Polski oraz do załamania się znaczenia polskiej dyplomacji na arenie międzynarodowej. Oznacza to zatem, że także „sojusznicy” Polski spisali ją na straty¹¹. Dla Polaków potencjalne zbliżenie na linii Berlin-Moskwa do ostatniej chwili wydawało się mało realistyczne. Taki pogląd wynikał przede wszystkim z różnic ideologicznych obu mocarstw. Pakt z 23 sierpnia 1939 roku pokazał jednak, że dla wspólnego interesu da się zapomnieć o różnicach poglądowych. Tego wszakże nie dostrzegli przywódcy II Rzeczypospolitej¹².

¹¹ www.1939.pl

¹² M. Kornat, *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow*, Warszawa 2002, s. 161

Rys. 1. Podpisanie paktu o nieagresji oraz tajnego protokołu przez Ribbentropa oraz Mołotowa w dniu 23 sierpnia 1939 roku (www.1939.pl).

Obecność Stalina na spotkaniu była prawdopodobnie elementem dokładnie przemyślanej strategii, ponieważ zazwyczaj unikał kontaktów z zagranicznymi gośćmi. Atmosfera na spotkaniu była raczej uprzejma a nawet przyjacielska. Wynikała ona, przynajmniej ze strony radzieckiej z przekonania, iż to sowietci „trzymają w garści” wszystkie atuty. Po wymianie uprzejmości, czwórka głównych rozmówców (Stalin, Mołotow, Ribbentrop i Schulenburg) przeszła do rzeczy. Ribbentrop pozwolił sobie na ironiczną propozycję zawarcia paktu o nieagresji na okres stu lat. Taka propozycja została dość chłodno odrzucona, umowa miała objąć okres zaledwie 10 lat. Następnie strona sowiecka przeszła do negocjacji, Stalinowi zależało na wykorzystaniu pośpiechu Hitlera i wynegocjowaniu jak największych ziem, co w efekcie udało się nienajgorzej. Gdy załatwiona została kwestia „strefy wpływów” zaczęto dyskutować na temat aktualnych wydarzeń politycznych na świecie oraz konsekwencjach zawarcia porozumienia niemiecko-sowieckiego. Spotkaniu nadano ściśle tajny charakter, a po ciężkiej pracy przyjezdnych podjęto przyjęciem¹³.

W dniu 18 września (według niektórych źródeł 23 września) media opublikowały artykuł propagandowy z informacją o inwazji na Polskę oraz zamieściły mapę przedstawiającą linię demarkacyjną - zgodną z ustaleniami z tajnego protokołu. Artykuł wyjaśniał, że działania wojsk niemieckich i rosyjskich w Polsce nie są wymierzone przeciwko sobie lecz są wspólną operacją. 22 września w Brześciu nad Bugiem (Brześciu Litewskim) odbyła się defilada wojsk niemieckich oraz sowieckich przy okazji przekazania miasta Rosjanom. Guderian zapewne nie znał postanowień

¹³ R. Moorhouse, *Pakt Diabłów Sojusz Hitlera i Stalina*, Kraków 2015, s. 36, 37, 57-59, 62

tajnego protokołu z 23 sierpnia i dlatego zdobywał miasto, ale później zgodnie z postanowieniami umowy musiał je oddać Rosjanom. Zdjęcia z defilady zostały szeroko wykorzystane w celach propagandowych. Zaświadczały one o doskonałej współpracy III Rzeszy i ZSRR. Defilada odbyła się przed dowódcami Heinzem Guderianem i Siemionem Kriwoszeinem¹⁴.

Polacy byli nieświadomi tego co ma nastąpić. Tą informację może potwierdzić fakt, iż w dniu pojawienia się w Brześciu wojsk radzieckich, część osób uroczystie powitała żołnierzy Armii Czerwonej. Byli uważani wręcz za obrońców przed nasilającym się nacjonalizmem. Tylko starsi wiedzieli, że Rosja jest odwiecznym wrogiem, dlatego odnosili się do tej sytuacji z dystansem¹⁵.

Rys. 2. Defilada wojsk sowieckich i niemieckich w Brześciu w dniu 22 września 1939 r. (www.1939.pl)

¹⁴ www.1939.pl

¹⁵ R. Moorhouse, *Pakt Diabłów Sojusz Hitlera i Stalina*, Kraków 2015, s. 15

Art. III

Rządy obydwu umawiających się Stron pozostają w przyszłości we wzajemnym kontakcie dla konsultacji w celu wzajemnego informowania się w kwestiach, dotyczących ich wspólnych interesów.

Art. IV

Żadna z umawiających się Stron nie weźmie udziału w jakimkolwiek ugrupowaniu państw, które bezpośrednio lub pośrednio jest skierowane przeciwko drugiej Stronie.

Art. V

W razie powstania sporów lub konfliktów między umawiającymi się Stronami w sprawach tego lub innego rodzaju obie Strony będą rozstrzygać te spory lub konflikty wyłącznie przez przyjazną wymianę poglądów albo w razie potrzeby przez ustanowienie komisji dla uregulowania konfliktu.

Art. VI

Pakt niniejszy zostaje zawarty na lat dziesięć, z tym, że o ile jedna z umawiających się Stron nie wypowie go na rok przed upływem terminu, termin mocy obowiązującej tego paktu uważać się będzie za przedłużony automatycznie na następne pięć lat.

Art. VII

Pakt niniejszy podlega ratyfikacji w możliwie najkrótszym terminie. Wymiana dokumentów ratyfikacyjnych powinna nastąpić w Berlinie. Pakt wchodzi w życie niezwłocznie po jego podpisaniu.

Sporządzony w dwóch oryginałach w języku rosyjskim i niemieckim, w Moskwie, 23 sierpnia 1939 r.

Z upoważnienia Rządu ZSRR W. Mołotow

W imieniu Rządu Rzeszy Niemieckiej J. Ribbentrop¹⁶

Tajny protokół dodatkowy

1. W wypadku nastąpienia terytorialnych lub politycznych zmian na terenach należących do państw bałtyckich (Finlandia, Estonia, Łotwa i Litwa) północna granica Litwy stanowić będzie granicę pomiędzy strefami interesów Niemiec i ZSSR. W związku z tym obie strony uznają interesy Litwy w rejonie Wilna.

2. W razie zmian terytorialnych i politycznych na obszarach należących do państwa polskiego, strefy interesów Niemiec i ZSSR będą rozgraniczone mniej więcej wzdłuż linii rzek Narwi, Wisły i Sanu. Zagadnienie, czy interesy obu stron czynią pożądanym utrzymanie odrębnego państwa polskiego i jakie mają być granice tego państwa, może być ostatecznie rozstrzygnięte dopiero w toku wydarzeń politycznych. W każdym razie oba rządy rozważą tę sprawę w drodze przyjaznego porozumienia.

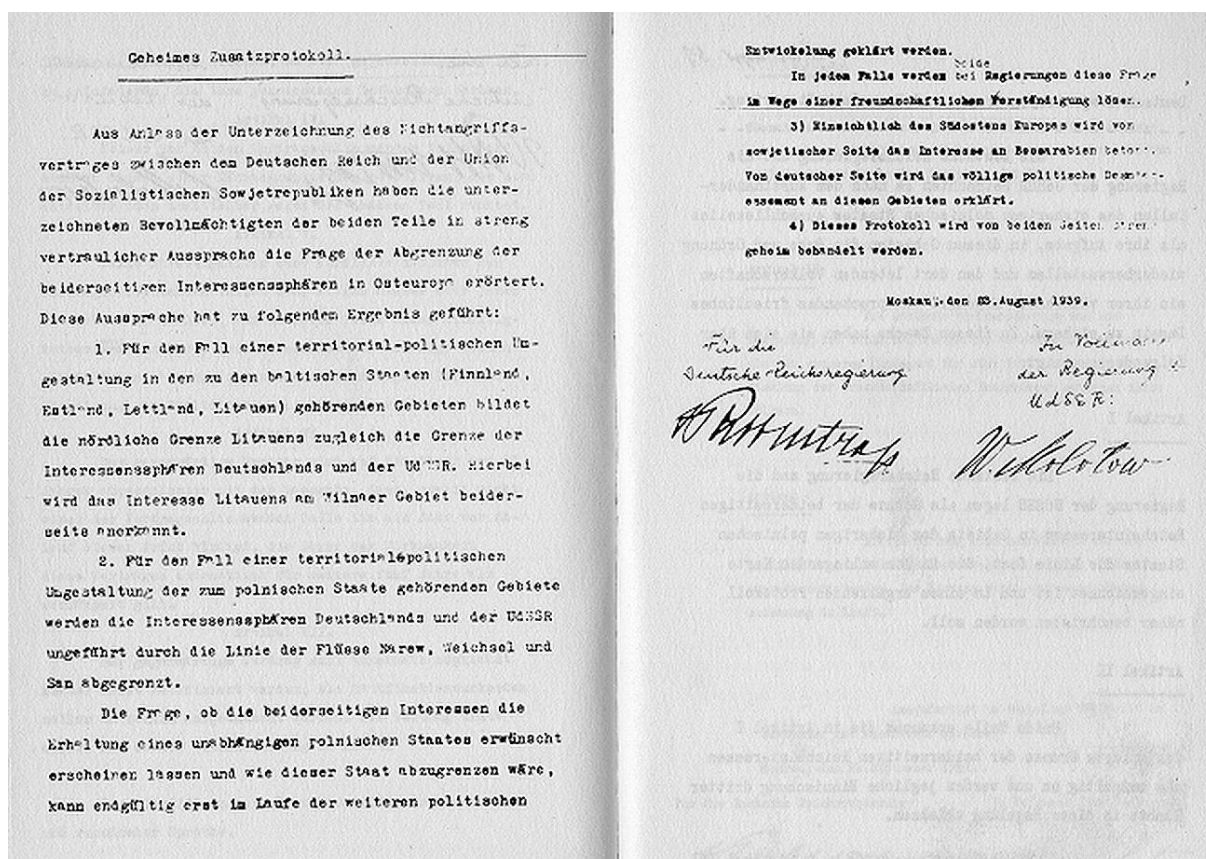
¹⁶ www.1939.pl

3. Jeżeli idzie o Europę południowo-wschodnią to strona radziecka podkreśla swoje zainteresowanie Besarabią. Ze strony niemieckiej stwierdza się zupełne desinteressement odnośnie tego terytorium.

4. Protokół niniejszy traktowany będzie przez obie strony jako ściśle tajny.

Za rząd Rzeszy Niemieckiej J.J. Ribbentrop

Za rząd ZSSR W. Mołotow¹⁷

Rys. 4. Dokument tajnego protokołu do paktu z 23.08.1939 r. z podpisami J. Ribbentrop, W. Mołotow.

Tekst niemiecki (www.wikipedia.org).

¹⁷ www.1939.pl

Podsumowanie.

Aby zrozumieć wszystkie postanowienia paktu, należy przyrzeć się bliżej dokumentom podpisanym przez obu ministrów. Na podstawie tego układu, Hitler i Stalin podzielili między sobą Europę wschodnią. Biorąc pod uwagę fakt, że III Rzesza wzięła na siebie zdecydowanie większy ciężar agresji, niewątpliwie pierwotne założenie Stalina zostało zrealizowane. Związek Radziecki otrzymał ponad połowę Polski, kraje Bałtyckie za wyjątkiem Litwy oraz uznanie Besarabii. W tym momencie jednak Hitler był zadowolony, że dopiął swego¹⁸.

Na początku września 1939 roku Polska znalazła się w tragicznej sytuacji. O takim położeniu Rzeczypospolitej zdecydował właśnie pakt Ribbentrop-Mołotow. Bardzo możliwe, że bez antypolskiego porozumienia między Berlinem, a Moskwą wojna by nie wybuchła, a z całą pewnością nie tak szybko i nie tak drastycznie w skutkach dla Polski. W chwili wybuchu II Wojny Światowej sytuację pogorszył także fakt całkowitego braku pomocy od zdeklarowanych sojuszników. W późniejszych latach również zachodni sojusznicy zadali Polsce bolesny cios zawierając antyniemieckie porozumienie z Rosją, a więc „zmieniając” jedynie dla Polski okupanta¹⁹.

Hitler traktował zawarcie paktu Ribbentrop-Mołotow jedynie jako rozwiązanie tymczasowe. Ten manewr taktyczny miał wyizolować Polskę osłabiając znaczenie gwarancji udzielonych jej przez Wielką Brytanię. Intencje strony radzieckiej były zupełnie inne. Stalin od dawna szukał okazji do nawiązania współpracy z Hitlerem, dążącym do obalenia Traktatu Wersalskiego. Taka wizja stwarzała możliwość rozszerzenia zachodnich granic ZSRR. Przesunięcie granic dałoby większe wpływy na politykę europejską, a tym samym szansę przekonania państw zachodnich do jedynie słusznej według Rosjan drogi komunizmu. Ogólny zamysł przywódców obu mocarstw był dobry i korzyści płynące z takiego rozwoju wypadków byłyby dla nich ogromne. Późniejszy wybuch wojny niemiecko-sowieckiej był wynikiem błędów, jakie Hitler i Stalin popełnili w ocenie sytuacji, która wydarzyła się na arenie międzynarodowej po kapitulacji Francji. Brak wzajemnego porozumienia i zachłanność na pozyskiwanie kolejnych ziem zaprowadziła obu wodzów zupełnie nie tam, gdzie pierwotnie zmierzali²⁰.

¹⁸ A. Bergman, *najlepszy Sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Londyn 1987, s. 42-43

¹⁹ J. Łojek, *Agresja 17 września studium aspektów politycznych*, Warszawa 1990, s. 164-165

²⁰ S. Dębski, *Między Berlinem a Moskwą Stosunki niemiecko-sowieckie 1939-1941*, Warszawa 2007, s. 663, 673

Bibliografia:

Bergman A., *Najlepszy sojusznik Hitlera studium o współpracy niemiecko-sowieckiej 1939-1941*, Księgarnia Polska Orbis, Londyn 1987

Dębski S., *Między Berlinem a Moskwą Stosunki niemiecko-sowieckie 1939-1941*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007

Kornat M., *Polska 1939 roku wobec paktu Ribbentrop-Mołotow*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002

Łojek J., *Agresja 17 września 1939 studium aspektów politycznych*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1990

Moorhouse R., *Pakt Diabłów sojusz Hitlera i Stalina*, Znak Horyzont, Kraków 2015

www.1939.pl

www.wikipedia.org